

Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai
Jēkaba ielā 10/12
Rīgā, LV - 1050

Rīgā, 2015.gada 27.martā Nr.2015-1-16
Par likumprojektu nr.148/Lp12 „Grozījumi Sociālo
pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā”

Cienītās dāmas un godātie kungi!

Biedrība „Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA”” (turpmāk – RC ZELDA) ir dibināta 2007.gadā ar mērķi veicināt cilvēku ar garīgiem traucējumiem tiesību ievērošanu un interešu aizstāvību. RC ZELDA savu mērķi īsteno pārstāvot personu ar garīgiem traucējumiem intereses valsts un pašvaldību institūcijās, sniedzot bezmaksas juridisko palīdzību, kā arī veicot pētījumus un realizējot dažādus projektus.

Labklājības ministrijas (turpmāk - LM) izstrādātajās „Pamatnostādnēs sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam” teikts, ka personām ar garīga rakstura traucējumiem ir jānodrošina iespējas dzīvot sabiedrībā (ārpus institūcijas), tomēr „personām ar garīga rakstura traucējumiem, kuru aprūpē ir nepieciešama nepārtraukta speciālistu uzraudzība un palīdzība, sociālo pakalpojumu mērķis ir nodrošināt cienīgus dzīves apstākļus un kvalitatīvu aprūpes pakalpojumu institūcijā”¹. Tādējādi tiek paredzēts, ka noteikta daļa klientu, kuriem nepieciešama nepārtraukta uzraudzība un kuri nespēj aprūpēt paši sevi, arī turpmāk dzīvos ilgstošas sociālas aprūpes un rehabilitācijas institūcijās (turpmāk - institūcija). LM izstrādātais izmēģinājumsprojekts „Priekšlikumi klientu grupēšanai un nepieciešamā pakalpojumu apjoma noteikšanai” ieviešanas rezultātiem un priekšlikumiem turpmākai pakalpojumu sniegšanas organizēšanai valsts sociālās aprūpes centros balstās uz pieņēmumu, ka katram cilvēkam ir noteiktas prasmes un iemaņas, lai dzīvotu sabiedrībā. Personas spējas dzīvot sabiedrībā, ir faktiski atkarīgas no personas spējas sevi aprūpēt. Pamatojoties uz to, personas institūcijās tiek iedalītas četros aprūpes līmeņos – personas, kurām ir noteikts 1. un 2.aprūpes līmenis, ir nepieciešami salīdzinoši neliela patstāvīgas dzīves un saskarsmes prasmju uzlabošana un savu dzīvi ir spējīgi organizēt paši vai ar salīdzinoši nelielu atbalstu. Savukārt personām, kurām noteikts 3. un jo īpaši 4.aprūpes līmenis ir nepieciešama nepārtraukta uzraudzība un ļoti liels dažādu speciālistu atbalsts.

Tomēr šāda premisa ir aplama un balstīta pieņēmumos, kas ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmi, ANO Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju, ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām un Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju. Dzīve sabiedrībā nav atkarīga no personas prasmēm un nepieciešamā aprūpes līmeņa. Tās ir personas tiesības dzīvot sabiedrībā. Savukārt valsts (tajā skaitā arī pašvaldību) pienākums ir nodrošināt personai vajadzīgo atbalstu, lai ikviena persona savas tiesības varētu īstenot līdzvērtīgi kā citas.

Neatkarīga dzīve sabiedrībā nozīmē, ka visiem cilvēkiem, kuriem ir invaliditāte (tajā skaitā arī garīga rakstura traucējumi) ir vienlīdzīgas izvēles, kontroles un brīvības iespējas kā ikvienam citam cilvēkam bez invaliditātes. Tas attiecas gan uz dzīvesvietas izvēli, gan darbu, gan dzīvi sabiedrībā, neatkarīgi no invaliditātes veida, smaguma un vēl jo vairāk no personas prasmēm un iemaņām.

¹ LM „Pamatnostādnēs sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam” – 28.-29.lpp.

Institūcijās dzīvojošo personu grupēšana aprūpes līmeņos nenoliedzami sniedz informāciju par personas aprūpē iesaistāmo personu loku un aptuveno budžetu, kas nepieciešams personas aprūpei. Tomēr neskatoties uz to, ka formāli katrs klients var izvēlēties savu dzīvesvietu un var arī brīvprātīgi pārtraukt pakalpojuma saņemšanu, iedalot personas aprūpes līmeņos, netiek ņemtas vērā viņu vēlmes attiecībā uz dzīvi sabiedrībā. Īpaši svarīgi tas ir attiecībā uz pacientiem, saziņā ar kuriem ir jāizmanto alternatīvās komunikācijas metodes. Tāpat likumprojekta 10.pantā piedāvāts papildināt Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 13.panta pirmo daļu ar 12.punktu, kas nosaka, ka vienīgā situācija, kad persona saņems finansējumu sabiedrībā balstītiem pakalpojumiem (princips „nauda seko klientam”), ir šā paša likuma 28.panta otrās daļas 2. punktā paredzētais gadījums. Proti, persona varēs saņemt finansējumu, ja pakalpojuma sniegšana institūcijā būs pārtraukta, jo personai „rehabilitācijas rezultātā vairs nav nepieciešami ilgstošas aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojumi un tos var nomainīt ar pakalpojumiem dzīvesvietā”. Arī likumprojekta anotācijā ir skaidri norādīts, ka Sociālo pakalpojumu pamatnostādņu mērķis ir „veicināt personu ar vieglākas pakāpes funkcionālajiem traucējumiem pāreju no aprūpes institūcijām uz patstāvīgu dzīvi”. Tādējādi likumā tiek nostiprināts princips, ka tās personas, kuru aprūpē nepieciešama nepārtraukta uzraudzība un aprūpe, nav piemērotas patstāvīgai dzīvei sabiedrībā.

RC ZELDA vēlas atkārtoti uzsvērt, ka šāds regulējums ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmē, ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā, ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām un Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā ietvertajiem principiem, proti, visi cilvēki ir vienlīdzīgi un ikvienam ir tiesības dzīvot sabiedrībā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, RC ZELDA lūdz Saeimas Sociālo un darba lietu komisiju atbalstīt šādus priekšlikumus likumprojektā nr.148/Lp12 „Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā”:

1. Likumprojekta 10.pantā piedāvātajā 13.panta pirmās daļas 12.punkta redakcijā izslēgt vārdus „otrās daļas 2.punktā” un redakcionāli precizēt vārdus „28.panta” ar vārdiem „28.pantā”.

Likumprojekta anotācijā norādīts, ka ar piedāvātajiem grozījumiem paredzēts ieviest „nauda seko klientam” principu, proti, „nodrošināt finansiālu atbalstu, lai no aprūpes institūcijām iznākušie klienti varētu saņemt sev nepieciešamos pakalpojumus un spētu par tiem norēķināties”. Šī brīža piedāvātā 12.punkta redakcija paredz, ka princips „nauda seko klientam” tiek attiecināts tikai uz tiem klientiem, kuriem pakalpojums institūcijā pārtraukts pamatojoties uz to, ka viņiem vairs nav nepieciešami institūcijas pakalpojumi un tos var nomainīt ar pakalpojumiem dzīvesvietā. RC ZELDA uzskata, ka pašreizējā 12.punkta redakcija nepamatoti sašaurina personu loku, kurām būtu iespēja saņemt finansējumu sabiedrībā balstīto pakalpojumu izveidei. Šāds finansējums ir nepieciešams ikvienai personai, neatkarīgi no iemesliem, kādēļ pakalpojuma sniegšana tiek pārtraukta.

Paredzot, ka finansējums tiek piešķirts tikai nelielai cilvēku grupai, faktiski tiek degradēts grozījumu mērķis – veicināt sabiedrībā balstīto pakalpojumu attīstību.

2. Papildināt 13.pantu ar 13.punktu šādā redakcijā: „atbalstu personām ar garīga rakstura traucējumiem, sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstībai”.

Saskaņā ar Slimību profilakses un kontroles centra datiem Latvijā 2013.gadā bija 79252 personas ar garīga rakstura traucējumiem (psihiskām saslimšanām un intelektuālās attīstības traucējumiem).² Savukārt atbilstoši LM statistikas datiem valsts un līgumorganizāciju sociālās

² Slimību profilakses un kontroles centrs „Iedzīvotāju psihiskā veselība”, 7.lpp. - <www.spkc.gov.lv/veselibas-aprupes-statistika/>

aprūpes institūcijās atradās 5820 personas³, t.i., 7,34 procenti no visām personām, kurām ir garīga rakstura traucējumi. Tādējādi personas, kuras šobrīd jau dzīvo sabiedrībā, t.i., 92,66 procentu cilvēku ir izslēgtas no iespējas saņemt finansējumu sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstībai. No likumprojekta anotācijas saprotams, ka 700 personām, kuras laika periodā no 2015. – 2020.gadam uzsāks patstāvīgu dzīvi sabiedrībā, tiks nodrošināti dažādi pakalpojumi, lai veicinātu viņu integrāciju sabiedrībā. Savukārt lai novērstu jaunu klientu nonākšanu institūcijās likumprojektā tiek minēts viens uzdevums – attīstīt garīgās veselības aprūpes ambulatoro pakalpojumu pieejamību reģionos.

Līdz ar to likuma piemērotāji varētu secināt, ka lai persona varētu saņemt finansējumu, tai būtu jānonāk institūcijā, jāsasniedz sociālās rehabilitācijas mērķis, un tikai tad tā varētu pretendēt uz finansējumu. Tomēr šāda pieeja ir pretrunā ar piedāvāto grozījumu mērķi – deinstitucionalizāciju un sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstību. Tāpat 92,66 procentiem cilvēku ir nepieciešams ne tikai uzlabot veselības aprūpes ambulatoro pakalpojumu pieejamību reģionos, bet arī nodrošināt tādus pakalpojumus kā aprūpe mājās, dažāda veida rehabilitācijas pakalpojumu pieejamību, grupu māju (dzīvokļu) izveide, dienas centru izveide utt. Valsts ir paredzējusi pakalpojumu minimumu, kas katrai pašvaldībai ir jānodrošina, tomēr tas ir nepietiekami, lai nodrošinātu individuālu atbalstu ne tikai personai ar garīga rakstura traucējumiem, bet arī viņu tuviniekiem, kuri ir uzņēmušies ikdienas rūpes un atbalstu.

Pamatojoties uz to, aicinām Komisiju atbalstīt individuālo budžetu veidošanu personām, kuras jau šobrīd dzīvo sabiedrībā.

- 3. Papildināt likumprojekta 18.pantā piedāvāto 26.panta redakciju aiz vārdiem „Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts” ar vārdu „komisijas”.**
- 4. Precizēt likumprojekta 21.pantā piedāvātajā otrās daļas 1.punkta redakcijā ietvertos vārdus „atlīdzības saņēmēja” un „atlīdzības summas”, otrās daļas 2.punkta redakcijā vārdu „atlīdzības” un likumprojekta 22.pantā piedāvātajā 31.panta ceturtajā daļā vārdus „atlīdzības izmaksu”.**

Likumprojekta anotācijā norādīts, ka konkrētie grozījumi attiecas uz apdrošināšanas atlīdzību. Tomēr nav izslēdzamas situācija, ka persona var saņemt kompensāciju/atlīdzinājumu par nodarīto kaitējumu institūcijā (piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta Mihailovs pret Latviju⁴). Saskaņā ar esošo redakciju, personai būtu jāpārskaita institūcijai piešķirtā kaitējuma kompensācija/atlīdzinājums par pašā institūcijā pieļautajiem pārkāpumiem. RC ZELDA uzskata, ka ir nepieciešams precizēt konkrēto vārdu, lai to varētu attiecināt tikai uz apdrošināšanas atlīdzību.

- 5. Uzdot LM sadarbībā ar nozaru NVO izstrādāt grozījumus, kas noteiktu iemaksu griestus, ko persona iemaksā institūcijas budžetā, kā arī jāparedz diferencēta attieksme attiecībā uz darba algas ieskaitīšanu institūcijas budžetā.**

Šobrīd Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums paredz, ka personai 90 procenti no saviem ienākumiem ir jāiemaksā institūcijas budžetā. Trūkstošā summa starp pakalpojuma cenu un klienta iemaksu, tiek segta no valsts budžeta līdzekļiem. Saskaņā ar LM statistikas datiem, viena klienta vidējās izmaksas mēnesī 2013.gadā bija EUR 471,25. Ja personas ienākumi ir lielāki par šo summu, tā jebkurā gadījumā saņem tikai 10 procentus no saviem ienākumiem, tādējādi faktiski tā pārmaksā par sniegto pakalpojumu. Tādējādi tiek veicināta nevienlīdzīga attieksme starp klientiem. RC ZELDA uzskata, ka ir nepieciešams noteikt maksimālo summu, no kuras var ieturēt 90 procentus, institūcijas pakalpojumu nodrošināšanai.

³ Labklājības ministrija „Pārskati par ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu 2013.gadā euro”, tabula 1.1. - <www.lm.gov.lv/text/2715>

⁴ Mihailovs v. Latvia, ECHR, no.35939/10, 22 January 2013

Jau šobrīd vairāki institūciju klienti strādā, tomēr neatkarīgi no tā visi viņu ienākumi (izņemot 10 procentus) tiek ieskaitīti institūcijas budžetā. Šāda attieksme neveicina personas integrāciju sabiedrībā, kā arī vēlmi strādāt un attīstīt sev patstāvīgajā dzīvē nepieciešamās prasmes un iemaņas. Pamatojoties uz to, RC ZELDA lūdz noteikt, ka no darba algas var veikt ieturējumus 50 procentu apmērā. Tādējādi 50 procenti paliktu pašam klientam, ko viņš varētu izmantot savu prasmju attīstīšanai un pilnveidošanai, papildus motivētu personu veidot ilgstošas darba attiecības, radot nepieciešamos priekšnoteikumus, lai uzsāktu dzīvi sabiedrībā.

6. Izslēgt 31.panta pirmo daļu

Konkrētā norma paredz, ka „lai nepieļautu personas atstāšanu bez uzraudzības un aizsargātu citu personu tiesības un brīvības, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas vadītājs vai viņa pilnvarota persona var pieņemt lēmumu par nepieciešamību ierobežot personas tiesības brīvi pārvietoties”. Tādējādi faktiski iestādes direktoram vai viņa pilnvarotai personai ir tiesības lemt par tik būtisku cilvēktiesību jautājumu kā brīvības atņemšana, bez tiesas kontroles un uzraudzības.

Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja savā 2011.gada ziņojumā par Latviju⁵ ir norādījusi, ka šobrīd sociālās aprūpes institūcijas ir pielīdzināmas ieslodzījuma vietām, jo:

- līgums, kas personai ir jāparaksta, nonākot sociālās aprūpes institūcijā, ir sastādīts sarežģītā juridiskā valodā, ko persona ar smagiem garīga rakstura traucējumiem nav spējīga saprast un līdz ar to dot informētu piekrišanu;
- personām nav iespējams atstāt institūciju pēc savas brīvas gribas;
- personām, kurām ir noteikti rīcības spējas ierobežojumi, institūciju atļauts atstāt tikai ar aizgādņa piekrišanu.⁶

Tādus pašus secinājumus izdarīja arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā Mihailovs pret Latviju⁷, kur tika konstatēts, ka Mihailova kungam, liedzot brīvi atstāt institūciju un nenodrošinot tiesas kontroli pār ieslodzījuma likumību, tika pārkāptas cilvēktiesības uz brīvību.

No likumā esošās normas nav arī skaidrs, kādi kritēriji tiek vērtēti, lai pieņemtu lēmumu par pārvietošanās brīvības atņemšanu personai. RC ZELDA ir vairāki klienti, kuri pavadījuši 5 – 9 gadus institūcijā, bez atļaujas to pamest (piemēram, personai nav atļauts pat aiziet uz netālu esošo pastu vai veikalu). Šāds brīvības atņemšanas ilgums ir pielīdzināms sodam, ko persona var saņemt par smaga vai sevišķi smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Tomēr konkrētajos gadījumos persona nav izdarījusi nekādu noziedzīgu nodarījumu, tai nav nekādu pārkāpumu un tā brīvprātīgi atrodas institūcijā. Neskatoties uz to, tām vairākus gadus ir liegts atstāt institūcijas teritoriju.

Ņemot vērā to, ka tiek prezumēts, ka visi klienti, kuri atrodas institūcijās, tur atrodas brīvprātīgi, tādas normas esamība likumā, kas ļauj pieņemt vienpersonisku lēmumu par brīvības atņemšanu bez tiesas lēmuma ir pretrunā ar Satversmi un Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju. RC ZELDA uzskata, ka personas interešu aizsardzību ir iespējams nodrošināt arī citos veidos, piemēram, nodrošinot personai pavadoni vai sociālo darbinieku, kas to var pavadīt, ja pastāv kādi apdraudējuma riski, piemēram, personai ir demenci un tā nevar atcerēties atpakaļceļu uz institūciju.

Ar cieņu

RC ZELDA direktore

I.Leimane-Veldmeijere

A.Mazapša
67442828, 22062460

⁵ CPT „Report to the Latvian Government of the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment and Punishment (CPT) from 5 to 15 September 2011” - <www.cpt.coe.int/documents/lva/2013-20-inf.eng.htm>

⁶ Turpat, 165. – 167.para.

⁷ Mihailovs v. Latvia, ECHR, no.35939/10, 22 January 2013, paras.131-137.